

مهاجرت از روستاها به شهرها در استان اردبیل، چالشها و راهکارها

اردبیل که جزو استانهای کشاورزی محور کشور به شمار می‌آید، با وجود تلاشهای صورت گرفته برای توسعه زیرساختها در سالهای گذشته با معضل مهاجرفرستی از روستاها و روند فزاینده حاشیه نشینی در نقاط شهری روبه‌رو است.

به گزارش خبرنگار ایرنا، اردبیل که منطقه‌ای مرزی با جمعیت افزون بر یک میلیون و ۲۸۰ هزار نفر در شمال غربی ایران همجوار با استانهای گیلان، آذربایجان شرقی و زنجان و در همسایگی کشور جمهوری آذربایجان است، بیشتر به عنوان استانی کشاورزی-محور شناخته می‌شود.

این استان که کمتر از یک درصد مساحت ایران را دارد، با تولید سالانه ۴.۵ میلیون تن انواع محصول، یکسوم اشتغال و تولید ناخالص داخلی استان و چهار درصد تولیدات کشاورزی کشور را به خود اختصاص داده است.

این استان در مجموع یک هزار و ۸۵۶ روستا و آبادی دارد و بدون در نظر گرفتن روستاهای تک خانواری، تعدادشان به بیش از یک هزار و ۷۸۰ روستای دارای سکنه میرسد که جمعیت ساکن در آنها نزدیک به ۴۴۸ هزار و ۵۵۴ نفر (حدود ۳۲ درصد از جمعیت کل استان) است.

روستاهای استان اردبیل پیشتر با کمبودهای بسیاری در حوزه‌های گوناگون روبه‌رو بودند و بر همین اساس دولتها برای محرومیت زدایی از آنها اقدامهای قابل توجهی را در حوزه زیرساخت‌هایی مانند آب، برق، گاز، راه، تلفن و اینترنت در دستور کار قرار دادند که موجب تغییر چهره این مناطق شده است به طوری که در حال حاضر اغلب روستاهای استان از زیرساخت‌های فوق‌الذکر بهره‌مند هستند.

تداوم روند مهاجرت از روستاها در سالهای اخیر منجر به شکل‌گیری رویکردی در نظام تصمیم‌سازی شده است که بر اساس آن طرحهای اشتغالزایی با هدف تولید ثروت در روستاها در دستور کار قرار گرفته است.

رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل پیش‌تر از تدوین طرح توسعه روستایی با هدف اشتغال‌زایی و جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه روستاییان خبر داده و گفته بود: طبق برنامه‌ریزی‌های انجام شده سالانه در ۱۲۹ روستا طرح توسعه روستایی اجرا خواهد شد.

داود شایقی همچنین از تدوین برنامه توسعه اقتصادی و اشتغال در ۷۱۸ روستا با هدف رونق تولید و اشتغال در روستاها خبر داده بود که مطالعات طرح تدوین سند آن سال ۱۳۹۶ آغاز و در سال ۱۴۰۱ به پایان رسیده است.

با وجود همه اینها استان شاهد پدیده مهاجرت از روستاها به نقاط شهری بوده، به طوری که بنا بر اظهار مسئولان امر ۲۳۷ روستا به دلیل کاستی‌های امکاناتی و زیرساختی در سال‌های گذشته مهاجرفرست شدند و ۲۱۱ روستای دیگر هم در معرض خطر مهاجرت قرار دارند.

برای نمونه می‌توان به اظهارات چندی پیش رییس اداره ثبت احوال شهرستان مرزی گرمی اشاره کرد که گفته بود: بررسی سرشماری‌های ۲۰ سال گذشته بیانگر صعودی شدن سیر مهاجرت است، به طوری که در هر دوره سرشماری بیش از هفت هزار نفر از جمعیت این شهرستان کاهش یافته است.

اشتغال و درآمد، عامل اصلی مهاجرت روستاییان

استادیار علوم اقتصادی و مدرس مدیریت و اقتصاد در دانشگاه محقق اردبیلی در این زمینه گفت: در روستاهای ما زیرساخت‌هایی مانند آب، برق و گاز تا حدود قابل توجهی تامین شده است اما به نظر می‌رسد اصلی‌ترین علت مهاجرت، مساله فرصت‌های شغلی باشد.

محمد حسن‌زاده در گفت و گو با خبرنگار ایرنا تشریح کرد: زمانی که فرصت‌های شغلی در روستاها فراهم نباشد، با وجود همه امکانات مورد اشاره، فرد درآمد نخواهد داشت؛ این در شرایطی است که متغیر درآمد بسیار مهم‌تر از متغیرهای دیگر مانند زیرساخت‌ها است و برای همین شاهد مهاجرت از روستاها هستیم.

وی بیان کرد: به لحاظ اسکان همچنان روستاها محل سکونت هستند اما به لحاظ اشتغال شهرها محل کار هستند، پس علت اصلی مهاجرت‌ها، دلیل اقتصادی این پدیده، یعنی نبود فرصت‌های شغلی در روستاها است.

استادیار علوم اقتصادی و مدرس مدیریت و اقتصاد در دانشگاه محقق

اردبیلی افزود: در روستاها به طور معمول تولیدات کشاورزی و دامداری اصلی‌ترین منبع درآمد است که هر دوی این بخشها دچار یکسری مسایل و مشکلات هستند؛ در بخش کشاورزی تامین آب به یک مساله اساسی تبدیل شده است و این شغل را تهدید می‌کند و مساله دوم هم کنترل‌های قیمتی است که این مورد، هم در محصولات دامی و هم محصولات کشاورزی صدق می‌کند.

وی عنوان کرد: این ۲ مساله یعنی سقف قیمت و کمبود آب و در نتیجه محدودیت فرصت‌های شغلی، باعث محدودیت درآمد برای روستاییان شده است و از همین رو اصلی‌ترین علت مهاجرت با وجود زیرساخت در روستاها، محدودیت فرصت‌های شغلی است.

حسن‌زاده در مورد پیامدهای پدیده مهاجرت، اظهار کرد: این موضوع را می‌توان از ۲ منظر نگریست، یکسری پیامدها مثبت است که این امر از نگاه فرد مهاجرت کننده قابل ترسیم است. به بیان دیگر شخص هزینه و سود ماندن در روستا و رفتن به شهر را با یکدیگر مقایسه می‌کند و از چنین مقایسه‌ای به این نتیجه می‌رسد که سود مهاجرت به شهر بیشتر از هزینه‌های ماندن است و بنابراین فرد گزینه مهاجرت را انتخاب می‌کند.

وی گفت: اصلی‌ترین منافع برای شخص مهاجر می‌تواند فرصت‌های شغلی باشد؛ یعنی برآورد شخص این است که فرصت‌های شغلی و درآمدی که در شهرها می‌تواند وجود داشته باشد، در روستاها نیست.

این استاد دانشگاه افزود: به طور طبیعی برآورد شخص این است خدمات بیشتری در محیط شهری فراهم است که می‌تواند شامل خدمات بهداشتی و آموزشی باشد و فرزندان در آینده می‌توانند در مدرسه و دانشگاه بهتری تحصیل کنند؛ همچنین یک برآورد این است که سطح فرهنگ جامعه شهری بالاتر است و فرد می‌تواند از چنین فضایی برای ارتقای فرهنگی خود و خانواده‌اش استفاده کند.

وی بیان کرد: چنین شرایطی به لحاظ شخصی افراد را به این نتیجه می‌رساند که سود مهاجرت بیشتر است و از همین رو نسبت به مهاجرت اقدام می‌کند، اما به لحاظ کلی پیامدهای منفی در نتیجه مهاجرت افراد از روستاها برای جامعه شهری ایجاد می‌شود.

وی بیان کرد: چنین شرایطی به لحاظ شخصی افراد را به این نتیجه می‌رساند که سود مهاجرت بیشتر است و از همین رو نسبت به مهاجرت اقدام می‌کند، اما به لحاظ کلی پیامدهای منفی در نتیجه مهاجرت افراد از روستاها برای جامعه شهری ایجاد می‌شود.

حسنزاده اضافه کرد: اتفاقی که در سالهای گذشته تجربه کردیم این است که وقتی مهاجرتی رخ داده، افراد بیشتر در حومه شهرها به صورت حاشیه نشین ساکن شدند که این حاشیه نشینی پیامدهای منفی اجتماعی‌اش فوق‌العاده زیاد بوده است.

پیامدهای مهاجرت، از حاشیه‌نشینی تا افزایش تقاضا و تورم

وی ادامه داد: حتی اگر مهاجران سعی کنند داخل شهر هم بیایند، تقاضا برای مسکن شهری را افزایش می‌دهند که در این بخش هم افزایش قیمت و تورم را رقم می‌زنند؛ پس در هر صورت با هر مهاجرتی که اتفاق می‌افتد، تقاضایی برای خدمات شهری ایجاد می‌شود، در حالی که در مقابل این تقاضا عرضه‌ای اتفاق نیفتاده است و این امر موجب می‌شود عدم تعادلی رخ دهد که خروجی آن ترافیک و ازدحام بیشتر و معضله‌های متعددی است که بر اثر حاشیه‌نشینی ایجاد می‌شود و تجربه نشان داده است که رفع این معضل به سادگی اتفاق نمی‌افتد و به طور معمول موفقیت در این زمینه اندک است.

استادیار علوم اقتصادی و مدرس مدیریت و اقتصاد در دانشگاه محقق اردبیلی عنوان کرد: افزایش بروز مشکلات اجتماعی مانند بیشتر شدن جرم و جنایت در پی مهاجرت طبیعی است و از طرف دیگر بحث بحران هویت فرهنگی، از بین رفتن بافت سنتی و از هم گسستن پیوندهای اجتماعی جوامع روستایی که در شهرها اتفاق نمی‌افتد و همه اینها به نوبه خود حاشیه‌های بعدی را ایجاد می‌کند.

وی در مورد روند کنونی مهاجرت، اظهار کرد: در حالت کلی با این تصور که جلو مهاجرت از روستاها به شهرها گرفته شود، به سمت افزایش زیرساخت‌ها رفتیم، حتی گاه در روستاهایی زیرساخت‌هایی ایجاد شده که توجیه اقتصادی نداشته است اما همچنان شاهد تداوم مهاجرت هستیم و علت آن این است که فرصت‌های شغلی نادیده گرفته شده است.

حسنزاده افزود: این پدیده با توجه به محدودیت‌های شغلی که به ویژه در نتیجه محدودیت منابع آبی ایجاد شده است، روندی ادامه‌دار خواهد بود و به نظر می‌رسد تابع روندی طبیعی نیست و روند سریع‌تر از آن چیزی است که باید به طور معمول اتفاق بیافتد و بسیاری از افراد با مهاجرت خود، روستاهایی که آن همه هزینه برای ایجاد زیرساخت در آنها انجام شده را در عمل خالی از سکنه کرده‌اند.

وی بیان کرد: در نتیجه این شرایط یا برخی افراد غیرمولد در روستاها ساکن هستند، یا افرادی که به صورت دوره‌ای به روستاها مراجعه می‌کنند و روستا محل زندگی دائمی‌شان نیست، از خدمات زیرساختی استفاده می‌کنند و به طور کلی نرخ رشد مهاجرت کنونی غیرطبیعی به نظر می‌رسد و علت اصلی آن محدودیت فرصت‌های شغلی و محدودیت درآمد روستاییان است.

این کارشناس اقتصادی در مورد راهکارهای مواجهه با پدیده مهاجرت از روستاها به شهرهای استان اردبیل، عنوان کرد: به نظر می‌رسد که اگر سیاست‌گذاران و دستگاه‌های مسئول بتوانند مساله درآمد را برطرف کنند، سایر مسایل قابل حل خواهد بود.

وی تصریح کرد: یک جنبه دیگر مساله بحث سیاست‌گذاری مرتبط با قیمت محصولات کشاورزی و دامی است که اصلی‌ترین عامل محدود کننده درآمد روستاییان است و برای مقابله با این معضل پیشنهاد می‌شود که محدودیت قیمت محصولات کشاورزی و یا سیاست محدودیت سقف قیمت اتفاق نیافتد تا سقف درآمد کشاورزان افزایش یابد.

حسن‌زاده با اشاره به محدودیتهای منابع آبی برای تولیدات بخش کشاورزی گفت: حمایت دولت برای سیستم‌های نوین آبیاری در روستاها ضروری است تا بتوانند با این معضل مقابله کنند و شغل‌های مرتبط با کشاورزی و دامداری در روستاها دوام داشته باشد؛ در عین حال در روستاهای دارای جمعیت ساکن باید خدمات آموزشی و بهداشتی هم تقویت شود.

ضرورت بررسی علمی و تحقیقات بنیادین

یک جامعه‌شناس و استاد دانشگاه نیز در گفت و گو با خبرنگار ایرنا در این زمینه اظهار کرد: پدیده مهاجرت همواره وجود داشته و تنها محدود به کشور ایران و استان اردبیل یا این مقطع زمانی نیست؛ بلکه مهاجرت به عنوان پدیده‌ای جهانی به طور معمول از مکانی محروم به مکانی غیرمحروم همواره در حال اتفاق افتادن است.

میرناصر داودزاده با تاکید بر اینکه مهاجرت فی‌الذمه بد نیست، بیان کرد: مهاجرتی که در سده و دهه گذشته شاهد آن بوده و هستیم، مهاجرت ناشی از توسعه است؛ یعنی وقتی یک جامعه‌ای روبه توسعه و در حال صنعتی شدن باشد، مهاجرت در آن اتفاق می‌افتد.

وی افزود: در این جوامع مهاجرت موجب می‌شود بدون اینکه تولید

محصولات کشاورزی و دامی کاهش پیدا کند، تنها تعداد نیروی کار کاهش یابد؛ به این معنا که وقتی کشوری صنعتی می‌گردد، کشاورزی مکانیزه می‌شود و در نتیجه تعداد کشاورزان کاهش می‌یابد، زیرا به جای انسان ماشین و دستگاه کار می‌کند و به عبارتی دیگر صنعت به کمک کشاورزی می‌آید و به طور طبیعی تعداد شاغلان بخش کشاورزی و دامداری کاهش پیدا می‌کند و همین امر موجب مهاجرت می‌شود، زیرا دیگر در روستا شغل وجود ندارد و از همین رو شخص به سمت شهر می‌رود.

این جامعه‌شناس و استاد دانشگاه عنوان کرد: مهاجرت ناشی از توسعه را در کشورهای پیشرفته می‌توان مشاهده کرد که در گذشته ۵۰ درصد نیروی کارشان در روستاها و بخش کشاورزی و دامداری مشغول بودند اما الان این آمار به حدود پنج درصد رسیده است و با این وجود تولید محصولشان نه تنها کمتر نشده، بلکه از گذشته هم بیشتر شده است؛ این نوع مهاجرت مثبت و به سود توسعه جامعه است.

وی اضافه کرد: با این وجود انواعی از مهاجرت را هم در جوامع دیگر شاهد هستیم که عوامل محرک آن غیراقتصادی و برای نمونه ناشی از مسایل آموزشی، بهداشتی و درمانی یا فرهنگی است؛ از جمله اینکه ممکن است در روستایی به دلیل فقدان مدرسه یا مرکز درمانی، پدر و مادر تصمیم به مهاجرت به شهر بگیرند.

دانشگاه تهران
موسسه تحقیقات کشاورزی
گروه اقتصاد کشاورزی
تهران

داودزاده تشریح کرد: پدیده مهاجرت البته آسیب‌هایی در پی دارد، از جمله اینکه وقتی فرد از محیط روستا به شهر وارد می‌شود، پس از مدتی تحت تاثیر فرهنگ محیط جدید قرار می‌گیرد اما به طور کامل آن را نمی‌پذیرد و از سوی دیگر خود حامل بخشی از فرهنگ روستایی است و این امر مشکلاتی را ایجاد می‌کند.

وی بروز انواع درگیری‌ها، جرم‌ها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی را از جمله پیامدهای مهاجرت از روستاها به شهرها و شکل‌گیری حاشیه‌نشینی دانست و تاکید کرد: برای مقابله با پدیده مهاجرت راهکارهای کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدتی وجود دارد که در کوتاه مدت باید به صورت علمی موضوع بررسی شود، سپس علت‌های مهاجرت یک به یک استخراج گردد که این امر از طریق تحقیق میدانی و اسنادی امکان‌پذیر است.

این استاد دانشگاه ادامه داد: پس از اینکه از طریق روش علمی به این نتیجه رسیدیم که برای نمونه در منطقه خلخال یا مشگین‌شهر علت مهاجرت کمبود امکانات آموزشی مانند مدرسه یا فقدان خدمات بهداشتی و درمانی است، در مرحله بعد می‌توان نسبت به برنامه‌ریزی و در نهایت رفع مساله اقدام کرد.

وی اضافه کرد: پیش از هر اقدامی باید درصد تاثیر هر یک از عوامل در تصمیم اشخاص به مهاجرت با استفاده از روش‌های علمی استخراج گردد و همبستگی جزئی بررسی شود؛ یعنی میزان اثر همه عاملها و متغیرها بر پدیده مهاجرت باید مشخص شود و تصمیم‌گیری‌ها بر مبنای آنها صورت اتفاق بیافتد.

داودزاده بیان کرد: در میان مدت هم باید مطالعه علمی صورت گیرد تا ببینیم چه راهکارهایی برای توسعه استان اردبیل می‌توان مد نظر قرار داد؛ برای نمونه در آذربایجان شرقی که برخلاف اردبیل در حال توسعه است، کمتر شاهد پدیده مهاجرت هستیم و مسئولان امر می‌توانند از آنجا برای توسعه استان الگوبرداری کنند؛ زیرا اگر استان اردبیل به طور متوازن توسعه پیدا کند، در آن صورت شاهد کاهش پدیده مهاجرت خواهیم بود.

به گفته وی، در بلند مدت هم نیازمند تحقیقات بنیادی در مورد پدیده مهاجرت در سطح کشور هستیم؛ کشور ما باید صنعتی شود و به سمت توسعه برود و وقتی این امر محقق شود، در آن صورت مهاجرت در سطح کشور و از جمله استان اردبیل کاهش خواهد یافت.